

УДК 811.11'38

ББК 81.2

СМИСЛОВИЙ ШАР КОНЦЕПТУ *РОБОТА* В СУЧАСНИХ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

ЩЕРБИЦЬКА В. В.

Університет митної справи та фінансів

Статтю присвячено дослідженню способів вербалізації концепту РОБОТА в сучасних англійських автобіографічних творах. Проаналізовано смысловий шар концепту РОБОТА з урахуванням впливу гендерного чинника на нього. Розглянуто механізм вияву смыслових атрибутів концепту з реконструйованих концептуальних метафор чоловічого та жіночого тексту. Установлено, що суттєвий вплив на смыслову наповнення досліджуваного шару концепту має гендерний фактор. Порівняно кількісний і якісний склад смыслових атрибутів, виявлених при аналізі концептуальних метафор, реконструйованих зі спогадів чоловіків і жінок.

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, смысловий шар концепту, автобіографічний текст, гендер.

The article deals with the study of the concept WORK verbalized in modern British autobiographical novels. The semantic layer of concept WORK with the influence of gender factor on it has been analyzed. The article represents the mechanism of expression of semantic attributes of the concept from reconstructed conceptual metaphors of man's and woman's texts. The significant impact has been established on the semantic content of the investigated concept's layer with the gender factor. The significantly greater number of semantic attributes has been found in analysis of conceptual metaphors reconstructed from the memories of men and women.

Key words: concept, conceptual metaphor, semantic layer, autobiography, gender.

Споконвічні питання про сутність чоловіка та жінки, стосунки між ними тощо цікавили людство з моменту його виникнення і досі не залишають науковців байдужими. Сучасні тенденції лінгвістичних напрямів до “вивчення соціальних умов, за яких відбувається комунікація, зокрема людського чинника в мові” [3, с. 454] надають підставу для глибинних розвідок гендерних аспектів мови. Дослідженню гендеру у мовознавстві присвятили свої роботи такі вчені, як Д. Спендер, Дж. Коутс, Д. Таннен, Дж. Т. Вуд, І. Кузнецова та інші. Українських науковців, які вивчали проблеми гендеру в лінгвістиці, на жаль, мало. Серед них потрібно назвати імена Л. Ставицької, Т. Сукленко, О. Горошко та ін. Варто відзначити, що за останні роки помітно зріс обсяг концептуальних пошуків у лінгвокогнітивному напрямі [2, с. 6], важливим завданням яких є звернення уваги на необхідність удосконалення шляхів і методів проведення таких досліджень.

Однією з проблем лінгвокогнітології є відсутність однозначного витлумачення поняття концепту, теоретична побудова, якого “значною мірою ускладнює взаєморозуміння між авторами тих чи інших публікацій” [1, с. 36–44]. До проблем когнітології та лінгвокультурології належить також з'ясування сутності концепту як ментального явища.

Актуальність статті полягає у зростанні інтересу до гендерного аспекту лінгвістичних досліджень та зумовлена потребою вивчення структури концепту як одиниці свідомості чоловіка / жінки, що реалізується в автобіографічному тексті. Метою роботи є дослідження структурної організації концептів, а саме одного з його шарів – смыслового.

Завдання статті – проаналізувати наповнення смислового шару концепту РОБОТА, виявленого з гендерно-маркованих контекстів сучасних автобіографічних текстів, а також з'ясувати вплив гендерного чинника на вказаний шар концепту.

Матеріалом дослідження слугує текстовий концепт РОБОТА, вербалізований в автобіографічних творах жінок (Ш. Осборн, Д. О'Дауд, Дж. Томлін, Дж. Волтерс) та чоловіків (Ч. Крея, Р. Бренда, Р. Бренсона, Г. Ремзі). Наукова новизна зумовлена тим, що вперше вивчаються особливості наповнення концептів автобіографічного тексту з урахуванням гендерного впливу.

У ході аналізу структурна організація текстового концепту, услід за В. Г. Ніконовою [4, с. 207], була розглянута у вертикальному та горизонтальному планах. У вертикальному плані виділено предметно-почуттєвий, образно-асоціативний та смисловий шари концепту, у горизонтальному – проаналізовано структурне наповнення кожного з шарів, а саме: фреймову структуру, набір концептуальних схем та польову структуру смислового шару.

Перші два шари текстового концепту (предметно-почуттєвий, образно-асоціативний) дають змогу зрозуміти те, що є “на поверхні” та являє собою зовнішню інформацію.

Саме для розуміння глибинного змісту концепту необхідно проаналізувати його останній, смисловий шар, зміст якого стає зрозумілим крізь “його смислові атрибути, отримані шляхом семантико-асоціативного осмислення концептуальних метафор, що складають підґрунтя словесних образів” [4, с. 297], “а також компонентного аналізу словникового значення вербальних репрезентантів концептів-корелятивів у складі зазначених концептуальних метафор” [там само].

У ході вивчення сучасного англійського автобіографічного тексту було встановлено, що чоловіки присвячують роботі більшу частину своїх спогадів, тоді як жінки тільки незначну їх частину. З гендерно-маркованих контекстів авторів-чоловіків було реконструйовано тридцять одну концептуальну метафору, з жіночих текстів – одинадцять.

Розглянемо деякі з жіночих чи чоловічих спогадів та проаналізуємо механізм виділення смислових атрибутів. Визначенню смислового шару концепту РОБОТА в спогадах чоловіків сприяла концептуальна метафорична схема KM WORK IS LIFE ‘РОБОТА – Є ЖИТТЯ’ з вербальним репрезентантом – концептом-корелятом “life”, на основі компонентного аналізу словникових дефініцій якої виявлено наступні смислові атрибути. Наприклад, на основі тлумачення, яке є в Longman Dictionary of Contemporary English, виявляємо смислові атрибути: Life – 1) time sb is alive – the period of time when someone is alive від – “**the period of time**” – *тимчасовість, плинність, вчасність*; 2) the state of being alive від “**alive**” – *живість, жвавість, бадьорість*; 3) way sb lives- the way you live your life, and what you do and experience during it від “**the way you live your life**” – *своєрідність, особистість*, від “**what you do and experience during it**” – *діяльність, досвід, помилки, знання, бажання, навчання, зусилля*; 4) particular situation / job – the experiences, activities, and ways of living that are typical of being in a particular job, situation, society etc. Від “**typical of being in a particular job, situation, society**” – *типовість, однорідність, діяльність, світськість*; 5) social/ personal / sex etc life – the activities in your life relating to your friends, your family, sex etc. від “**the activities in your life relating to your friends, your family, sex**” – *пожвавлення, метушнтя, відношення, близькість, важливість*; 6) human existence – human existence, considered as a variety of experiences and activities від “**existence considered as a variety of experiences and activities**” – *існування, буття, наявність, справжність, дійсність, реальність, різноманітність, численність, знання, обізнаність, зусилля, напруження*; 7) time when sth exists / works – a) the period of time during which something happens or exists від “**something happens**” – *траплятися, відбуватися, можливість, випадковість*; b) the period of time during which something is still good enough to use від “**still good enough to use**” – *надійність, якісність, добротність, необхідність*,

використання; 8) living things – the quality of being alive that people, animals, plants etc have and that objects and dead things do not have від “**the quality that objects and dead things do not have**” – *ріст, духовність, змінювання, розум*; 9) be sb’s life – to be the most important thing or person to someone від “**most important thing or person to someone**” – *важливість, значення, інтерес хвилювання цінність*; 10) life and death – used for emphasizing that a situation, decision etc extremely urgent and important, especially because someone is at risk of dying від urgent, від “**especially because someone is at risk of dying**” – *терміновість, небезпечність, наполегливість, надзвичайність, можливість, неминучість, страх, переживання, ризикованість, біль*; 11) game – a chance in a game, especially a computer game, in which you can be defeated or do something wrong and can still continue playing від “**a chance in a game**” – *грайливість, ймовірність, удача, шанс*; 12) prison – the punishment of being put in prison for the rest of your life від “**the punishment of being put in prison for the rest of your life**” – *покарання, законність, злочин, серйозність, тяжкість, суворість, обмеженість, довготривалість, незмінність*; 15) art – when you paint, draw etc something you are looking at, especially a person or animal – від “**paint, draw etc something you are looking at**” – *майстерність, умілість, правдоподібність*; 16) book / film – the story of someone’s life – *автобіографічність, цікавість, інтерес*. Отже, загалом було виявлено 84 смислові атрибути: *тимчасовість, плінність, вчасність, живість, жвавість, бадьорість своєрідність, особистість, діяльність, досвід, помилки, знання, бажання, навчання, зусилля, типовість, однорідність, діяльність, світськість, пожвавлення, метушня, відношення, близькість, важливість, існування, буття, наявність, справжність, дійсність, реальність, різноманітність, численність, знання, обізнаність, зусилля, напруження, траплятися, відбуватися, можливість, випадковість, надійність, якісність, добротність, необхідність, використання, ріст, духовність, змінювання, розум важливість, значення, інтерес, хвилювання, цінність, терміновість, небезпечність, наполегливість, надзвичайність, можливість, неминучість, страх, переживання, ризикованість, біль, грайливість, ймовірність, удача, шанс, покарання, законність, злочин, серйозність, тяжкість, суворість, обмеженість, незмінність, майстерність, умілість, правдоподібність, автобіографічність, цікавість, інтерес*.

Корелятом у концептуальній метафорі, яка була реконструйована в чоловічому тексті: *Once I finally got a bit of success, it became clear that my internal deficit of sadness and longing would not really be sated by the things I’d always thought would save me* [9, p. 202] WORK IS SUCCESS ‘РОБОТА – ЦЕ УСПИХ’ є концепт SUCCESS. На основі тлумачення лексеми “success”, яка слугує вербалізатором концепта-корелята SUCCESS – 1) when you achieve what you want or intend; 2) when a lot of people like something, buy something, go to see something etc.; 3) when someone achieves a high position in their job, course, sport, in society etc.; 4) when a business makes a lot of money; 5) success story – someone or something that is successful [6] – шляхом компонентного аналізу виділено такі смислові атрибути ТК РОБОТА: *досягнення, бажаність, планування, поліпшення, удача, визнання, славнозвісність, щастя, багатство, процвітання, добробут, радість, перемога*.

Дослідження наступного прикладу: *Value of Virgin Atlantic could be destroyed by a winter price war* [10, p.385], а саме словосполучення *a winter price war*, уможливило реконструкцію КМ WORK IS WAR ‘РОБОТА – ЦЕ ВІЙНА’, де концепт-корелят WAR репрезентовано лексемою “war”, компонентний аналіз її семантичної структури дав змогу виявити такі смислові атрибути ТК РОБОТА: *ворожість, жорстокість, боротьба, суперечність, протиріччя, непримиренність, сила, протилежність, зусилля, шкідливість, володіння, бажання, отримання, прагнення, пошкодження, поранення, зухвалість, агресивність, наполегливість, руйнування, знешкодження, перемога на основі словникових тлумачень 1. War – 1) when there is fighting between two or more countries or between opposing groups within a country, involving large numbers of soldiers and weapons; 2) a struggle over a long period of time to control something*

harmful; 3) a situation in which a person or group is fighting for power, influence, or control; 4) be in the wars – used, often humorously, to say that someone has lots of injuries or health problems; 5) this means war – used humorously to say that you are ready to fight or argue about something
та 2. War – 1) a situation in which two or more countries or groups of people fight against each other over the period of time; 2) a situation in which there is aggressive competition between groups, companies, countries etc; 3) a fight or an effort over a long period of time to get rid of or stop sth unpleasant [8].

З концептуальної метафори, реконструйованої з жіночого автобіографічного тексту: *It was here at the Bush that our relationship was cemented, easily slipping into a friendship on the first day of rehearsals* [16, p. 221], WORK IS FRIENDSHIP ‘РОБОТА – ЦЕ ДРУЖБА’, що містить концептом-корелят FRIENDSHIP, репрезентований лексемою “friendship”, виявлено такі смислові атрибути: *взаємовідношення, почуття, дружельюбність, прихильність, стосунки, погодження, близькість, фамільярність, доброзичливість, спільність*, на основі аналізу наступних словникових дефініцій: Friendship – 1) a relationship between friends; 2) the feelings and behavior that exists between friends [7] та friendship – 1) a relationship between friends; 2) the feeling or relationship that friends have; the state of being friends [8].

Отже, на основі аналізу зібраного матеріалу встановлено двісті вісімдесят п’ять смислових атрибутів із реконструйованих метафор автобіографій чоловіків. Центр смислового шару концепту, на нашу думку, становлять ті смислові атрибути, які повторюються декілька разів. Таких атрибутів виявилось п’ятдесят. З-поміж них атрибути – *удача та зусилля* вжито шість разів, *перемога, боротьба* – п’ять, *турбота, діяльність, поразка, наполегливість, майстерність* – чотири рази. Завдяки отриманим смисловим атрибутам стає зрозумілішим глибинне наповнення концепту РОБОТА для чоловіків.

Натомість у жіночих автобіографічних текстах виявлено лише сімдесят сім смислових атрибутів, дев’ять із яких (ужитих більше одного разу) є центром смислового шару концепту РОБОТА. З-посеред них неможливо виділити найбільш значущі, оскільки всі вони використані за кількісними показниками порівну: *уважність, випробування, старанність, близькість, майстерність, боротьба, ретельність, знання, важливість*.

Варто зауважити, що перелік смислових атрибутів у змісті концепту РОБОТА не є остаточним, оскільки, за слухним визначенням В. Г. Ніконової, “він може варіюватися за рахунок додавання інших змістових характеристик концепту, що виникають в уяві читача / інтерпретатора в результаті його асоціацій та життєвого досвіду” [3, с. 318].

Отже, отримані на основі аналізу восьми автобіографічних текстів результати дають підстави для висновку, що смислове наповнення одного концепту, а саме концепту РОБОТА, істотно відрізняється в чоловіків і жінок. Основні смислові атрибути вказаного концепту в чоловічому тексті – *удача та зусилля*, тоді як у жіночому немає яскраво виражених атрибутів. Виконане дослідження відкриває перспективи для вивчення специфіки смислового наповнення інших концептів в автобіографічних текстах різногендерних авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская – Воронеж, 2001. – 104 с.
2. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 85–89.
3. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра : [монографія] / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
4. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п’єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз: дис. ... докт. філол. Наук : 10.02.04 / Ніконова Віра Григорівна. – Дніпропетровськ, 2008. – 558 с.

5. Основи теорії гендеру : [навч. посіб.]. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
6. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 58–65.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

7. Longman Dictionary of Contemporary English. New Edition. – Longman group LTD, 2003 – 1950 p.
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby; [ed. J. Turnbull]. – [8th ed.]. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 2040 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Brand R. My Booky Wook / R. Brand. – Hodder & Stoughton: Hodder & Stoughton Ltd, 338 Euston Road, London NW1 3BH, 2007. – 335 p.
10. Branson R. Losing My Virginity. The Autobiography / R. Branson. – Virgin : Virgin Publishing Ltd, Thames Wharf Studios, Rainville Road, London W6 9HT, 1999. – 507 p.
11. Kray C. Me and My Brothers Harper Perennial / C. Kray, R. McGibbon. An imprint of Harper Collins Publishers 77–85 Fulham Palace Road, Hammersmith, London W6 8JB, 2008. – 461 p.
12. O'Dowd D. Cry Salty Tears / D. O'Dowd. – Century. Random House, 20 Vauxhall Bridge Road, London SW1V 2SA, 2007. – 249 p.
13. Osbourne S. Extreme. My Autobiography. Time Warner Books. An imprint of Time Warner Book Group UK, Brettenham House, Lancaster Place, London WC2E 7EN, 2005. 372 p.
14. Ramsay G. Humble Pie. HarperCollinsPublishers. HarperCollinsPublishers 77-85 Fulham Palace Road, Hammersmith, London W6 8JB, 2006. – 285 p.
15. Tomlin J. Behind Closed Doors. Hodder & Stoughton. Hodder & Stoughton Ltd A division of Hodder Headline, 338 Euston Road, London NW1 3BH, 2006. – 273 p.
16. Walters J. That's Another Story. The Autobiography Phoenix. An imprint of Orion House, 5 Upper St Martin's Lane, London WC2H 9EA, 2009. – 305 p.

Дата надходження до редакції 22.11.2015